

EXPEDITIO

Centar za održivi prostorni razvoj
Rakite IV Lamela I/pr, 85330 Kotor, Crna Gora
t. 032 302 520; f. 032 302 521
office@expeditio.org | www.expeditio.org

reg. broj: P-12-22
9.6.2022
mjesto: Kotor

Poštovani,

Pozivajući se na Vaš poziv za davanje doprinosa izradi **Nacionalnog programa razvoja kulture** u nastavku Vam dostavljamo sugestije, predloge i komentare, nadajući se da će Vam biti od koristi pri izradi ovog važnog dokumenta.

Želimo da pohvalimo iskazanu namjeru Ministarstva kulture i medija da se, putem javnog poziva, od samog početka izrade dokumenta, uključi stručna i šira javnost. U isto vrijeme se nadamo da je ovaj poziv **prva u nizu, ali ne i jedina prilika** za uključivanje građana/ki u proces izrade Nacionalnog programa razvoja kulture.

SUGESTIJE VEZANO ZA PROCES IZRADE NACIONALNOG PROGRAMA RAZVOJA KULTURE

Da bi strateški dokument dobio puni smisao i naišao na svoju buduću primjenu, ključno je da bude realizovan kroz proces "odozdo", te da svi njegovi djelovi budu povezani u jednu cjelinu. Praksa da strateška dokumenta pišu spoljni eksperti pokazala se kao loša. Eksperti/nje u oblasti kulturnih politika su neophodni/e, ali isključivo kao moderator/ke procesa, one/i koji obezbjeđuju da dokument bude dobro povezan, jasno sročeni i upotrebljivi. Međutim, ono što čini sadržaj samog dokumenta mora doći kroz proces participacije onih, koji će, u budućnosti, koristiti i realizovati Program razvoja kulture. U tom smislu, **kvalitet uključivanja stručne i šire zajednice je od ključne važnosti**.

U nastavku prilažemo neke sugestije za samu izradu Programa razvoja kulture, nastale na bazi našeg dosadašnjeg iskustva u izradi strateških dokumenata:

- Pri izradi prethodnih dokumenata slične vrste, uključivanje javnosti sprovedeno je uglavnom putem **javnih rasprava**, što je i dalje jedan od najčešćih načina participacije građana/ki u Crnoj Gori u procesima izrade planskih i strateških dokumenata. Međutim, javne rasprave nisu dovoljne da bi se prikupili sveobuhvatni i kvalitetni komentari na dokument koji predstavlja osnov za djelovanje u kulturi na nacionalnom nivou. One su pogodan metod za uključivanje najšire javnosti, ali je važno koristiti i druge metode za uključivanje specifičnih grupa kulturnih aktera, kako bi se dobili kvalitetni ulazni podaci - npr. **fokus grupe, pojedinačni intervjui, radionice, online upitnici, tematske diskusije...**;
- Tokom procesa izrade Nacionalnog programa razvoja kulture 2011-2016. imali smo slučaj da je uključivanje javnosti (prema našem saznanju, samo putem javnih rasprava) održano u jeku ljetne turističke sezone, tokom jula, kada je većina kulturnih radnika prezauzeta organizacijom događaja ili su na godišnjim odmorima. To je, ujedno, bio je neprimjeren postupak, koji je javnosti slao poruku da Ministarstvo ne želi istinsku participaciju, već formalno sprovođenje procesa uključivanja građana/ki. Molimo vas da se ne ponovi ista greška u smislu **vremena i načina uključivanja aktera/ki**;

- Pri organizaciji događaja za uključivanje javnosti, važno je voditi računa o činjenici da su u kulturi većinom zaposlene **žene** što znači da čitav process izrade treba da bude rodno-senzitivan. Kad god je moguće, potrebno je prilagoditi toj činjenici vrijeme uključivanja (npr. popodnevene javne rasprave, kad je dio žena uglavnom zauzet brigom o djeci nisu pogodan termin) – to je jedan o principa “rodno-osjetljivog” pristupa u planiranju; Takođe, bitno je koristiti **rodno-senzitivan jezik** pri pisanju samog dokumenta (što je, uostalom, i zakonska obaveza);
- Iskoristiti proces izrade Programa razvoja kulture da se **konačno** napravi **sveobuhvatna i tačna baza podataka o kulturnim akterima u Crnoj Gori**, bilo da je u pitanju javni sektor, nezavisna scena, pojedinci u kulturi (učiniti tu bazu javno dostupnom je takodje od važnosti za sve buduće istraživače/ice);
- **Mapirati** prostorne potencijale, materijalno i nematerijalno kulturno nasljeđe, savremeno kulturno stvaralaštvo (umjetnike/ce, umjetničke grupe i organizacija koje ih podržavaju), kulturne institucije, nevladine organizacije u kulturi, umjetnička udruženja, neformalne umjetničke grupe, manifestacije, postojeće i potencijalne prostore za kulturna dešavanja, postojeće i potencijalne prostore za korišćenje od strane umjetnika/ca...;
- Organizovati **osnovnu obuku za realizaciju nacionalnog** programa razvoja kulture za članove/ce tima i sve druge zainteresovane aktere/ke koji djeluju u oblasti kulture (članove/ce rukovodstava institucija zaduženih za kulturu, predstavnike/ce umjetničkih udruženja, nevladinih organizacija koje se bave kulturom, umjetnike/ce, menadžere/ke u kulturi, predstavnike/ce medija, omladinskih organizacija, feminističkih organizacija, manjinskih udruženja itd);
- Organizovati **osnovnu obuku za realizaciju lokalnih programa razvoja kulture** za članove/ce tima i sve druge zainteresovane aktere koji djeluju u oblasti kulture na lokalnom nivou (naše iskustvo je da na lokalnom nivou uglavnom nema znanja, a često ni kapaciteta za izradu ovih dokumenata);
- Pokrenuti **web stranicu** putem koje će građani/ke imati mogućnost da daju sugestije i komentare vezano za izradu Nacionalnog programa razvoja kulture (dobro je da ta stranica bude nezavisna od stranice Ministarstva, sa linkom ka njoj, kako bi bilo lakše pratiti proces);
- Organizovati seriju **okruglih stolova i fokus grupa** sa akterima po različitim oblastima kulture (pozorišna, muzička, likovna, filmska, književna djelatnost, arhitektura i planiranje, fotografija, djelatnost zaštite kulturnih dobara...) - snimati i postavljati na youtube kanal Ministarstva;
- Posebno organizovati radionicu sa članovima/cama radnog tima radi definisanja **vizije kulturnog razvoja**, identifikovati strateške izazove u kulturi, uraditi SWOT analizu...;
- Organizovati sastanak **nevladinih organizacija i udruženja** radi definisanja prioriteta **nezavisne kulturne scene** (ispod su detaljnije sugestije na ovu temu);
- **Organizovati sastanak KUD-ova** radi definisanja prioriteta ove važne grupe kulturnih aktera;
- Obaviti **intervjue sa pojedincima/kama od značaja za razvoj kulture Crne Gore** (možda u saradnji sa medijima emitovati intervjuje na RTCG) - snimati i postavljati na youtube kanal Ministarstva;
- Prikupiti podatke o **finansijskim i ljudskim resursima** - budžetima za kulturu, budžetima kulturnih ustanova, broju i školskoj spremi zaposlenih u kulturnim ustanovama...;
- Uraditi analizu **nacionalnih i gradskih dokumenata** koji definišu oblast kulture – koliko smo u saznanju, veoma mali broj lokalnih samouprava ima

Programne razvoja kulture, iako su, odavno, u zakonskoj obavezi da ih donesu i sprovode;

- Sprovesti **on-line istraživanje putem upitnika** – koristiti društvene mreže za prikupljanje što šireg fronta zainteresovanih strana. Pohvalno je što se sajt Ministarstva redovno ažurira, ali bi bilo dobro da se više koriste i društvene mreže;
- Istraživanje **kulturnih navika građana** - može se uraditi putem telefonske anketa na slučajnom uzorku... (Možete pogledati primjer “Kulturne prakse u Boki Kotorskoj”, izdavač: Expeditio na <https://issuu.com/expeditiokotor>);
- **Promovisati primjere dobrih praksi iz regiona** - pozvati nekoga od regionalnih eksperata koji imaju iskustvo sa participativnim procesima izrade strateških dokumenata u oblasti culture;

SUGESTIJE VEZANO ZA RAZVOJ NEZAVISNE KULTURNE SCENE

Organizacije civilnog društva u kulturi, a posebno akteri nezavisne kulturne scene, su vjerovatno najznačajniji nosioci **inovativnih, eksperimentalnih, kritičkih kulturnih praksi**; imaju ogromnu ulogu u **razvoju kulture mladih**; vrlo često predstavljaju glavne nosioce **kulturnih aktivnosti manjinskih grupa**, imaju programe **za osobe sa invaliditetom**; bave se odnosom **kulture i rodne ravnopravnosti**; doprinose **ravnomjernom regionalnom kulturnom razvoju** itd.

Zbog ovih, i brojnih drugih razloga, Nacionalni program razvoja kulture u Crnoj Gori mora konačno, ne deklarativno, već **krajnje ozbiljno uzeti u obzir unapređenje stanja nezavisne kulturne scene**. Kao prvo, moralo bi se uraditi **temeljno istraživanje** nezavisne kulturne scene u Crnoj Gori. Ko su akteri, na koji način djeluju, sa kojim se izazovima suočavaju – neka su od pitanja?

Prvo i posljednje istraživanje ove vrste je rađeno prije 14 godina (2008) i ono je bilo regionalnog karaktera - “Vaninstitucionalni akteri kulturne politike u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji” dr Predrag Cveticanin (dostavljamo u prilogu, dostupno je online). Mnogi prepoznati problemi i sugestije za unapređenje stanja u Crnoj Gori, nažalost važe i danas, i navedeni u nastavku ovog teksta, i baziraju se upravo na tom istraživanju (Expeditio je bio lokalni partner u ovom istraživanju za Crnu Goru).

Vaninstitucionalni akteri kulturne politike/akteri su, dakle, nezavisne kulturne organizacije koje **djeluju izvan sistema javnih-državnih kulturnih institucija**. U Crnoj Gori, za razliku od zemalja regiona (naročito Hrvatske i Slovenije), akteri nezavisne kulturne scene godinama su nevidljivi, slabo podržani i ostavljeni da djeluju **uglavnom na temelju svog entuzijazma i volonterizma**. Nezavisna kulturna scena je bukvalno - **zapuštena i prepuštena da stihijski razvija svoje kapacitete**.

S druge strane, sektor kulture, **po svojoj prirodi neprofitan, ne može se razviti bez pomoći države**, pa u tome ne predstavlja izuzetak ni nezavisna kulturna scena. Za razliku od drugih oblasti društvenog razvoja, međunarodna podrška nevladinim organizacijama u sektoru kulture je veoma ograničena i na tom polju konkurentne su samo organizacije koje mogu dokazati da imaju finansijske i organizacione kapacitete da budu pouzdan “igrač”. Male organizacije, koje su često veoma značajne za razvoj kulture na lokalnom nivou, ne mogu se razviti bez pomoći javnog sektora, tj. država u kojima djeluju, kako bi eventualno postale poželjan i spreman partner za EU konkurse. U sektoru **nezavisne kulture postoji veliki potencijal u pojedincima/kama**, ali **bez systemske podrške njenom razvoju entuzijazam je kratkog daha** i ne može obezbijediti održivost i dugoročne efekte.

Neke opšte karakteristike nezavisne kulturne scene, i izazovi sa kojima se suočavaju njeni akteri u Crnoj Gori su:

- **Atomizovanost** nezavisne kulturne scene - većina organizacija djeluje gotovo nezavisno jedna od druge. Do osnivanja platforme KULTURA KOREKTIV 2019.(?), Crna Gora bila jedina zemlja regiona koja nije imala organizovanu operativnu mrežu nezavisnih organizacija u kulturi. Sada postoji Kultura Korektiv, ali se ne stiče utisak da je ova platforma mnogo aktivna u zagovaranju interesa aktera nezavisne kulturne scene;
- **Odsustvo uticaja na kreatore kulturne politike** – akteri nezavisne kulturne scene nalaze se u marginalnom položaju u odnosu na sistem javnih/državnih kulturnih institucija i sa njima nedovoljno saraduju;
- Nezavisna kulturna scena je dugo vremena, gotovo u potpunosti, bila **zavisna od sredstava međunarodnih donatora** (prethodnim Zakonom o kulturi, nezavisna scena bila je u potpunosti isključena iz mogućnosti finansiranja putem projekata iz budžeta Ministarstva kulture i tokom tog dugog perioda, nezavisna scena je potpuno zapuštena. Srećom, novim zakonom je akterima nezavisne scene vraćena mogućnost finansiranja, ali ta sredstva i dalje nisu dovoljna za ozbiljniji razvoj scene, već samo za realizaciju manjih projektnih ideja i inicijativa);
- **Izolovanost** u odnosu na druge nevladine organizacije;
- „**Prestonički**“ karakter - akteri nezavisne kulturne scene uglavnom su skoncentrisani u glavnom gradu Podgorici (izuzetak čine udruženja koja se bave kulturnom baštinom i njih ima veći broj na primorju, prvenstveno na području Boke Kotorske);
- **Nedostatak prostora za rad** - veliki broj aktera nezavisne scene godinama ima problem elementarnih uslova za rad, od kojih je prvi i osnovni – nedostatak prostora (organizacije su prepuštene snalaženju za prostor, lokalne samouprave i država u nedovoljnoj mjeri reaguju na ovaj problem);

U skladu s prepoznatim izazovima, **neki od ključnih ciljeva razvoja** nezavisne scene mogu biti:

1. Unapređenje **političkog i institucionalnog okvira** za jačanje nevladinih organizacija u oblasti kulture u Crnoj Gori;
2. Izgradnja **kapaciteta** nevladinih organizacija u oblasti kulture u Crnoj Gori;
3. Podrška osnivanju (ili boljem funkcionisanju postojeće) **operativne mreže** nevladinih organizacija u oblasti kulture;
4. Kreiranje održivih sistemskih rješenja za **obezbjedivanje prostora za rad** akterima nezavisne scene;
5. Uvođenje **institucionalnih grantova za nevladin sektor u kulturi** - sufinansiranje tekućih rashoda i izdataka udruženjima koja doprinose razvoju kulture i umjetnosti;

Neke mjere i aktivnosti koje bi mogle doprinijeti razvoju nezavisne kulturne scene u Crnoj Gori su:

- Izrada ozbiljnog **Istraživanja o akterima nezavisne kulturne scene u Crnoj Gori**;
- **Podrška razvoju operativne mreže nezavisne kulturne scene u Crnoj Gori** (mreže ne mogu dugo funkcionisati na volonterskoj osnovi, potrebno je finansijski podržati aktivnosti udruženja koje bi preuzelo rad na umrežavanju i povezivanju aktera – organizovanje okupljanja aktera, izrada akcionog plana djelovanja, aktivnosti na javnom zagovaranju, artikulisanje potreba, zajedničke projektne aktivnosti, organizovanje obuka itd);
- Podrška uspostavljanju **strateških partnerstva i podsticanje bolje saradnje** nezavisnih aktera kulture sa institucijama kulture i donosiocima odluka na nacionalnom i lokalnom nivou;

- **Povećanje kapaciteta aktera nezavisne kulturne scene** u domenu strateškog planiranja, kulturnog menadžmenta, fund-raising-a, pisanja predloga projekata... (kroz organizovanje obuka, finansiranje operativnih troškova, pomoć u nabavci opreme za rad itd);
- Podrška akterima nezavisne kulturne scene u Crnoj Gori kroz **obezbjedivanje prostora za rad i sprovođenje njihovih kulturnih aktivnosti**;
- Podrška akterima nezavisne kulturne scene pri korišćenju EU fondova za kulturu, kroz obezbjeđivanje potrebnog **finansijskog učešća koje zahtijeva EU** (trenutno postoji fond za kofinansiranje kojim je upravljalo Ministarstvo javne uprave ali su ta sredstva nedovoljna za sve one koji mogu obezbijediti EU finansiranje);
- Uvođenje **Institucionalnih grantova** za nevladin sektor u kulturi - sufinansiranje tekućih rashoda i izdataka udruženjima koja doprinose razvoju kulture i umetnosti (po uzoru na Sloveniju i Hrvatsku, i neke lokalne samouprave u Srbiji);
- **Povećanje budžeta za konkurse** kojima se dodjeljuju javna sredstva nezavisnoj kulturnoj sceni za realizaciju projektnih ideja;

Zbog svega gore navedenog, smatramo da bi jedan od prioriteta Nacionalnog programa trebalo da bude stvaranje uslova za opstanak, održivost i razvoj nezavisne kulturne scene u Crnoj Gori.

SUGESTIJE VEZANO ZA ORGANIZACIJE U OBLASTI KULTURNE BAŠTINE

Izvesno je da institucije kulture ne mogu biti jedine koji se brinu i čuvaju kulturnu baštinu, što je prepoznato od strane Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta Crne Gore koje je na javnom konkursu „Razvijajmo kulturne navike!“ 2020. dodijelilo sredstva NVO Exeditio za izradu **Istraživanja “Organizacije u oblasti kulturne baštine u Crnoj Gori: analiza stanja, potreba i uslova za razvoj”**.

Draft verzija istraživanja dostavljena je u elektronskom obliku Ministarstvu (možete je naći i u okviru ovog emaila), a u pripremi je štampana verzija koja će biti završena tokom jula 2022. Molimo vas da u Nacionalni program razvoje kulture **uključite preporuke iz ovog istraživanja**.

Korisna dokumenta vezano za prethodno navedene sugestije:

- **Vodič za učešće građana/ki u razvoju lokalnih kulturnih politika u evropskim gradovima / prevod** (Izdavač: Exeditio) – pogledajte attach, posjetite <https://issuu.com/expeditiokotor> ili nam se obratite za štampanu verziju;
- **Cultural Skills in Montenegro** - An exploration of skills gaps and opportunities in the cultural and creative sectors (2017) - British Council je naručio regionalno istraživanje koje je uključivalo i Crnu Goru. Exeditio je bio lokalni partner. Ovo istraživanje nije javno dostupno, ali bi se moglo pokušati dobiti posredstvom British Council-a. Neka saznanja iz ovog, veoma korisnog istraživanja, mogu biti polazište za unapređenje stanja na polju znanja i vještina u kulturi Crne Gore;
- **Vaninstitucionalni akteri kulturne politike u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji** (2008) – pogledajte attach, a dokument je lako dostupan online;
- **Istraživanje “Organizacije u oblasti kulturne baštine u Crnoj Gori: analiza stanja, potreba i uslova za razvoj”** (2021) - Nastalo je u okviru istoimenog projekta odobrenog na javnom konkursu „Razvijajmo kulturne navike!“

- Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta Crne Gore – draft istraživanja dostavljen Ministarstvu, pogledajte attach, a u pripremi je štampana verzija;
- **Kulturne prakse u Boki Kotorskoj** (Izdavač: Exeditio) - pogledajte attach, posjetite <https://issuu.com/expeditiokotor> ili nam se obratite za štampanu verziju;

U nadi da ćete uzeti u obzir ove sugestije i predloge, srdačno Vas pozdravljamo.

Tim NVO Exeditio

Aleksandra Kapetanović
Biljana Gligorić
Tatjana Rajić